

2. Балущок В. Юнацькі ініціативи давніх слов'ян — школа сили й мужності//Традиції фізичної культури в Україні. Зб. наук. статей. — К.: ІЗМН, 1997.
3. Богаров К. Очерки истории военного искусства. Древний мир//Теория и методика физической культуры. — 1936. — №3.
4. Греков Б. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII в. — М. — Ленинград, 1946.
5. Дмитриева Л., Поньрко Н. Повести Древней Руси. — М. «Художественная литература», 1987 р.

В статье автором анализируются основные этапы становления и развития социальной заботы о детях в Киевской Руси, и характеризуются основные формы социальной защиты в каждый из этих периодов.

Ключевые слова: забота, социальная помощь, забота, мирская помощь, опека, княжеская защита, социальная защита детей-сирот.

In this article athor analyses main stages of forming and development of social care about children in Kyiv Russ and charactrises main forms of social care in every periods.

Key words: care, social assistance, care, worldly care, custody, princely protection, social protection of orphans.

УДК 371.83.: 37.032

Т. К. Окушко, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧОМУ ОБ'ЄДНАННІ

Розглядається проблема формування світоглядної позиції підлітків в умовах дитячого об'єднання. Визначено напрями реалізації проблеми в контексті дослідження.

Ключові слова: світогляд, світоглядна позиція, підлітки, дитячі громадські об'єднання.

Сучасна молодь зростає у соціокультурному просторі, який характеризується посиленням соціально-економічних та політичних протиріч. Нівелювання моральних орієнтирів у суспільстві

ві, криза інституту сім'ї та сімейних відносин, відчуження підлітків від соціальних інституцій, стримування виявлення індивідуальності та ініціативності підлітків, як з боку батьків, так і педагогів, наявність агресивного стилю виховання певною мірою відбивається на поведінці, поглядах і ставленнях молоді, яка нерідко тяжіє до сумнівних ідеалів. Ідеали, що формуються у свідомості людини, завдяки зовнішнім чинникам і певним обставинам життя, створюють відповідну систему цінностей, як підґрунтя у відносинах людини зі світом, іншими людьми, самим собою, формують певну світоглядну позицію особистості.

Співробітниками лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році розпочато роботу над темою наукового дослідження «Дитяче об'єднання як чинник формування світоглядної позиції особистості».

Дитячі громадські об'єднання є унікальним інститутом соціалізації завдяки тим можливостям, які вони надають зростаючій особистості. Зокрема, участь у діяльності дитячих громадських об'єднань надає підліткам можливості набути досвіду соціальних відносин і активності, опанувати різні соціальні ролі, сприяють формуванню громадянської та світоглядної позиції. Відповідно до Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», станом на 01.2010р. Міністерством юстиції України зареєстровано 173 всеукраїнських молодіжних громадських організацій, 19 всеукраїнських спілок молодіжних громадських організацій та 18 всеукраїнських дитячих громадських організацій, територіальними органами юстиції — 751 місцеву дитячу громадську організацію, метою яких є діяльність в інтересах дітей. Дитячі об'єднання надають дітям широкі можливості самостійного вибору напрямів діяльності за своїм бажанням, задовольняють інтереси, потреби та запити сучасних підлітків.

Метою статті є висвітлення, у межах певного обсягу, основних теоретичних засад дослідження проблеми.

Світогляд — це цілісна система поглядів людини на світ і своє місце в ньому. Ступінь повноти та глибини відображення дійсності залежить від позиції суб'єкта, що визначає його бачення картини світу — світоглядної позиції, яку можна розглядати як стійку систему ставлень людини до світу, у формуванні яких набувають особливого значення знання, що відображуються у по-

ведінці і діяльності, реалізованих і втілених у конкретних справах, вчинках, ціннісних орієнтаціях, почуттях і ставленнях.

Виходячи з цього, формування світоглядної позиції є нагальною потребою для держави, щоб діти, молодь зростали свідомими громадянами своєї країни і могли зайняти гідне місце у цивілізованому світі. Тому важливим постає завдання формування правильної світоглядної позиції, коли зростаюча особистість буде чітко усвідомлювати цілісність світу, своє місце в ньому, мету своєї життєдіяльності і саморозвитку. Тож, світогляд виступає як вищий і узагальнений рівень відносин людини зі світом, є регулятором поведінки і діяльності, а значить є провідним виховним завданням для соціальних інституцій, серед яких значну роль займають дитячі громадські об'єднання.

Методологічну основу дослідження складають теорія пізнання; філософське вчення про взаємодію процесів пізнання, навчання і виховання особистості; провідні ідеї філософії та психології, освіти і виховання. Зокрема, концепції особистісного і діяльнісного підходів, спрямовані на засвоєння соціального досвіду зростаючою особистістю (Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, М. Богуславський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Слободчиков, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн та ін.); виховання на основі пізнання особистістю найближчого оточення і особливостей самої людини (О. Духнович, С. Рудницький, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Яворницький та ін.); концепції цілісності та ціннісно-сислової природи особистості, процесу її самовизначення (К. Абульханова-Славська, Б. Братусь, М. Гінзбург), вчення про детермінацію і закономірності розвитку психіки (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн); соціалізації особистості і соціального виховання (В. Бочарова, Б. Вульф, І. Зверева, А. Мудрик, А. Реан); психолого-педагогічні основи впровадження у практику особистісно орієнтованих технологій виховання і навчання (Ш. Амонашвілі, Л. Байбородова, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, О. Кононко, Я. Корчак, В. Столін, В. Сухомлинський, І. Якиманська та ін.); науково-педагогічні уявлення про сутність виховання, соціальної активності особистості в умовах дитячого об'єднання (Л. Алієва, О. Безпалько, М. Богуславський, О. Боровець, А. Волохов, Б. Кі-

рпічник, Г. Лактіонова, Р. Охрімчук, М. Рожков, Т. Трухачова, С. Чернета та ін.).

У працях вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема Л. Алієвої, І. Валгаєвої, А. Волохова, О. Безпалько, М. Богуславського, А. Кірпічника,

Б. Купріянова, Г. Лактіонової, Е. Маслової, Р. Охрімчук, Ж. Петрочко, М. Рожкова, К. Радіної, І. Фришман підкреслюється про позитивний виховний вплив дитячого громадського руху на соціалізацію підростаючого покоління, формування активної громадянської позиції.

За наявності низки наукових досліджень, необхідно констатувати, що потенціал дитячих об'єднань щодо формування життєвої і світоглядної позиції використовується не повною мірою. Аналіз теорії й практики з досліджуваної проблеми засвідчує про наявність протиріч між:

- потребою підлітків у активній суспільній діяльності та недостатньою увагою з боку суспільства до діяльності дитячих об'єднань, які можуть задовольнити цю потребу;
- необхідністю врахування виховного впливу дитячих об'єднань на формування особистості і недостатністю досліджень щодо їх діяльності як інституту соціалізації;
- зростанням кількості різних дитячих об'єднань та їх недостатньою готовністю до формування світоглядної позиції особистості;
- декларованими цілями, завданнями, принципами діяльності дитячих об'єднань та їх реальними можливостями щодо формування світоглядної позиції;
- положеннями психолого-педагогічної науки про актуальність формування світогляду та світоглядної позиції у підлітковому віці та дефіцитом обґрунтованого науково-методичного забезпечення цього процесу у практиці діяльності дитячих об'єднань.

Необхідність знаходження шляхів вирішення даних протиріч й визначає проблему дослідження. В теоретичному плані — це визначення та обґрунтування педагогічних умов формування світоглядної позиції підлітків в дитячому громадському об'єднанні. У практичному — це реалізація методичних підходів з формуван-

ня світоглядної позиції підлітків у практичній діяльності дитячих громадських об'єднань.

Специфіка та особливості виховної діяльності дитячих громадських об'єднань дають всі підстави визначати їх як своєрідний виховний простір, метою якого є формування особистості та індивідуальності підлітка. Хоча дитячі об'єднання охоплюють не весь загал дітей, бо існують на засадах добровільності, водночас, надають дитині можливість реалізації власної соціальної активності.

Поняття «світогляд» апіорі є провідною філософською категорією і розглядається в різних аспектах. Існують різновиди світогляду: науковий і ненауковий, прогресивний і реакційний, міфологічний, релігійний та атеїстичний, світогляд різних народів, субкультурних напрямів, груп тощо. Поняття світогляду є досить проблематичним у сучасній філософській науці, існує полісемія щодо його тлумачення, структури, змісту, шляхів формування тощо. Наразі актуалізується питання сучасного переосмислення і теоретичного розуміння світогляду [1, с. 13].

Педагогічна наука давно вже оперує цим поняттям, зокрема, на думку Ю. Руденка, проблема світогляду, його сутності, шляхів і особливостей формування в молоді є однією з найважливіших у педагогіці [3]. І. Зязюн вважає, що саме виховання є формуванням світогляду, творенням його моральних основ, а найбільш загрозливою для сучасної школи є не економічна і соціальна криза, а криза світоглядна [2, с. 24].

Узагальнюючи різні підходи до тлумачення понять «світогляд» і «світоглядна позиція», що склалися у сучасній філософії, психології, педагогіці з точки зору дослідження, беремо за основу визначення категорії світогляду, що сформульоване у «Психологічному словнику» за редакцією В. Войтка. Світогляд — інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і до себе [4]. Світогляд акумулює результати всіх видів світовідношення — чуттєвого, практичного, теоретичного, емоційно-чуттєвого, ціннісно-оцінювального. Він визначає погляди людини на навколишній світ, її смаки, інтереси, життєві цінності і прагнення, впливає на поведінку, ставлення до праці і до інших людей.

У «Філософському енциклопедичному словнику» стверджується, що світогляд — це самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносин з ним. Світогляд — форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює, оцінює світ, визначає своє місце у ньому. Це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають індивіда або соціального суб'єкта та органічно вплітаються в його вчинки та форми мислення.

За «Психологічною енциклопедією», світогляд — це система узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності і себе, а також зумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали і принципи пізнання [5, с. 317].

Світогляд людини формується крізь призму спонтанного і цілеспрямованого впливу, спрямовано та опосередковано (світогляд суспільства, соціальних інституцій, соціальних спільнот, субкультурних, релігійних напрямів тощо, до яких входить або до яких долучається людина). Світогляд характеризується на-самперед особистісною своєрідністю, в якій відображується специфічний досвід конкретного індивіда. У процесі формування світогляду формується індивідуальність людини, її переконання та життєва позиція. Світогляд — результат і наслідок виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку, освіти і самоосвіти особистості.

Світоглядна позиція, що є похідною від поняття світогляд, традиційно визначається як сукупність узагальнених уявлень людини про світ та її місце в ньому, людські взаємини зі світом, що виконує функцію самоусвідомлення й орієнтування людини у світі.

В психологічній літературі позиція (від лат. *positio* — розміщую) — стійка система ставлень людини до різнобічних сторін соціальної дійсності, що відображується в певній поведінці і діяльності. В ній відображуються погляди, переконання, уявлення, установки, які особистість реалізує в особистому житті і відстоює у референтних групах. Становлення світоглядної позиції — багатогранний процес поєднання та єдності наукової самосвідомості, культури мислення, емоцій та почуттів, цілеспрямованості, культури вольових дій і мотивації. Позиція є точкою зору людини,

яка виступає умовою розвитку суб'єкта, формує розуміння ним дійсності, сенсу життя, власного існування, картини світу.

Поняття «світоглядна позиція» об'єднує в собі змістовий (сукупність знань особистості про природу, суспільство, людину, які визначають цілісність та зорієнтованість її світобачення), психологічний (передбачає дієвість знань, здатність підлітка здійснювати вибір своєї позиції, перетворення знань у внутрішні переконання особистості) і соціальний аспекти (характеризує становлення життєвої позиції, яка реалізується у контексті соціальних контактів підлітка).

Надзвичайно важливим щодо формування світоглядної позиції вважається старший підлітковий та юнацький вік, коли відбувається особистісне і професійне самовизначення. Саме у підлітковому віці відбувається занурення у внутрішній світ особистості, знаходження сенсу життя, опанування близьких та майбутніх життєвих перспектив, що виходять на рівень самоусвідомлення. Прагнення до більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей у підлітків виражається у ставленні до сфер самоактуалізації, особистісної спрямованості, виявленні самостійності й активності життєвої позиції, ставленні до себе, інших, свого майбутнього. Процес формування світоглядної позиції, який ґрунтується на ціннісних орієнтаціях, є важливою складовою розвитку зростаючої особистості, її уявлень, ставлень, переконань, соціальної спрямованості, розвитку емоційної й мотиваційної сфер.

Формування світоглядної позиції підлітків насамперед передбачає набуття знань і уявлень щодо категорій світу, сенсу буття та життєдіяльності людини, зокрема в діяльності дитячої громадської організації. Знання реалізують свої світоглядні функції, коли набувають характеру переконань, впевненості особистості в правоті своїх ідей, поглядів, принципів, ідеалів. Переконання, в основі яких знаходяться знання, визначають і регулюють пізнавальну й практичну діяльність особистості, її поведінку, а отже містять важливий оцінний аспект, який регулює взаємодію особистості з навколишнім світом, іншими людьми і самим собою.

Зрозуміло, що світогляд виникає не зразу і не сам по собі, а формується через розвиток соціальної практики зростаючої особистості, через узагальнення і систематизацію системи ем-

піричних образів, усунення певних протиріч, розвитку критичного мислення, набуття соціального досвіду. Тобто, сприймаючи навколишній світ, особистістю уособлюються всі враження від пізнання цього світу, сприймаючи і відображуючи який, осмислюється сенс власного існування, інших людей, світу різноманітних явищ і речей.

У формуванні світоглядної позиції підлітків особливого значення набуває суб'єктна позиція людини. Розвиток суб'єктності в реалізації світоглядної позиції людини як діяльнісного критерію зрілості людини (А. Брушлінський, К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Кремень, В. Слободчиков) дозволяє розглядати її у співвідношенні з процесами самореалізації і самостворення людини. Емпіричні спостереження доводять, що формування світогляду відноситься до сфери свідомості і через систему опорних образів виступає регулятором поведінки й діяльності особистості. Ступінь відображення дійсності, їх глибина і повнота залежить від суб'єктної позиції особистості. Щоб набуті знання сприяли формуванню і розвитку світогляду, вони повинні бути для людини суб'єктивного сенсу, перейти в її погляди, переконання, стати підґрунтям для напрацювання власних ідеалів та цінностей. Відповідно, суб'єктна позиція — це стійка система ставлень підлітка до оточуючої дійсності, у формуванні якої набуті знання переходять у певні судження, відображують реальний стан поведінки і діяльності, реалізуються у справах, вчинках, ставленнях, ціннісних орієнтаціях, емоціях та почуттях. Тому формування світогляду і відповідної світоглядної позиції можливе лише за активної, свідомої участі особистості у формуванні світогляду, особливо в площині її гуманістичного спрямування.

Дитячі об'єднання сприяють особистісному становленню індивіда, оскільки засвоєння цінностей здійснюється у спільній діяльності та спілкуванні з ровесниками і дорослими. Виховання здійснюється не лише на словах, але і через конкретні справи, у ситуаціях, що є часткою повсякденного життя. Саме в дитячому об'єднанні можливе формування світоглядної позиції підлітка як процесу, в основі якого є суб'єкт — суб'єктна взаємодія педагога і підлітка в системі сумісної діяльності, що дозволяє цілеспрямовано сприяти становленню цілісного світобачення і світорозуміння, формування позитивних взаємин зі світом, іншими людьми,

а також передбачати можливі фактори ризику в становленні його позиції, зокрема конформізму, тривожності, «уявленої безпомічності», егоцентризму, негативізму, девіантних проявів, високої надпроблемної стурбованості тощо.

Характеризуючи дитячу громадську організацію, об'єднання як суб'єктів соціального виховання, зокрема О. Безпалько, А. Волоховим, Б. Купріяновим виокрелюються важливі соціально-педагогічні функції, які якраз і знаходяться у площині формування світоглядної позиції підлітків. Зокрема, це аксіологічна, орієнтаційна та операційна функції.

Аксіологічна полягає у забезпеченні в дитячій організації умов для розуміння дитиною суб'єктивної значимості її переконань, поглядів, життєвих цінностей, самореалізації у соціальній групі; формуванні гуманістичного світогляду, активної громадянської позиції щодо оточуючої дійсності, виховання почуття власної гідності, цінності та поваги до іншого як рівноправного партнера.

Орієнтаційна функція дає можливість члену організації не тільки сформувати уявлення про себе як важливого суб'єкта перетворення дійсності та саморозвитку, але й виявити і розвинути власні організаторські, комунікативні й лідерські здібності, випробувати себе в різних соціальних ролях.

Операційна функція дитячої громадської організації спрямована на засвоєння та інтеріоризацію соціальних установок у суб'єктну позицію підлітків, формування їх відповідальної поведінки, опанування навичками сумісної діяльності, корпоративної культури, виявлення власної соціальної активності як способу самовираження особистості [6].

У статті «Світоглядна парадигма освіти» І. Зязюном зазначається, що «...варта науковців і практиків обставина, що моністична картина світу доповнюється поліфонічним розумінням процесів, що відбувається з людиною. Цей поліфонізм зумовлює критику сучасної картини світу» [2, с. 30]. Розділяючи цю слушну думку, в контексті дослідження проблеми увага буде спрямована на дослідження моральних засад виховання світоглядної позиції підлітків, розвитку їх соціальної активності, формування довірливого і справедливого ставлення до однолітків, почуття власної гідності і адекватної самооцінки як складових формування світоглядної позиції підлітків. На вимозі часу є розроблення сучасної практико-

орієнтованої методики, яка сприятиме формуванню світоглядної позиції підлітків в умовах дитячого об'єднання і ґрунтуватиметься на особистісно орієнтованому й діяльнісному підходах.

Оскільки, досліджуваний феномен розглядається як інтегральна єдність трьох компонентів: когнітивного (світорозуміння), емоційно-ціннісного (світовідчуття), поведінкового (самовизначення), оптимізація процесу формування світоглядної позиції підлітків в діяльності дитячого об'єднання насамперед передбачає цілеспрямовану діяльність педагога у створенні суб'єкт - суб'єктної взаємодії в організації сумісної діяльності з підлітками, через:

- педагогічне сприяння формуванню мотивів самовизначення;
- стимулювання потреб підлітків в особистісному зростанні;
- стимулювання педагогом процесів самопізнання підлітка і осягнення ним цілісного образу світу («картини світу»);
- створення ситуацій ціннісно-сміслового вибору для розширення індивідуально-психологічного досвіду щодо оцінки оточуючого світу та самооцінки підлітків;
- збагачення життєвого простору підлітків індивідуально і соціально значущими видами діяльності, надбання соціального досвіду та опанування різних соціальних ролей тощо;
- моніторингу та аналізу діяльності у становленні світоглядної позиції підлітків.

Отже, формування світогляду особистості — це складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального і суспільного буття людини.

Світоглядна позиція особистості відображає взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми, виступаючи як сукупна характеристика громадянської зрілості і водночас, як соціальна дієздатність особистості, вміння передбачати наслідки своїх дій, поведінки, дотримуватися балансу загальних та особистих інтересів у різнобічній діяльності та побудові соціальних взаємин. Її формування є творчим і продуктивним актом самовизначення особистості, становлення свідомої громадянської позиції та соціальної поведінки людини.

Недооцінка формування світоглядної позиції, яка виявляється у культурі ставленні до світу в цілому, до суспільства, до себе, до інших людей призводить, з одного боку — до викривлення картини світу для самої особистості і гальмування її соціального розвитку, а з іншого — до послаблення соціально-економічних, духовних і культурних основ розвитку суспільства і держави.

Література:

1. Воеводин А.П. Понятие мировоззрения в контексте гуманитарного осмысления / А.П. Воеводин // Гуманітарні науки. — Науково-теоретичний журнал, 2001. — № 1. — С. 12-20.
2. Зязюн І.А. Світоглядна парадигма освіти / І.А. Зязюн // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. — Зб. наукових праць. — вип. 5. — Харків, УІПА, 2003. — С. 24-31.
3. Руденко Ю.Д. Розвиток теорії і практики формування в учнів наукового світогляду в історії педагогіки України: Дис... доктора пед. наук: 13.00.01 / Юрій Дмитрович Руденко. — Український держ. педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 1994. — 392 с.
4. Психологічний словник /за ред. В.І. Войтко. // В.І. Войтко. — К.: Вища школа, 1982. — 216 с.
5. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов // О.М. Степанов. — К.: «Академвидав», 2006. — 424 с.
6. Безпалько О.В. Дитячі громадські організації в системі соціального виховання. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>

Рассматривается проблема формирования мировоззренческой позиции подростков в условиях детского объединения. Определены направления реализации проблемы в контексте исследования.

Ключевые слова: мировоззрение, мировоззренческая позиция, подростки, детские общественные объединения.

In the article highlights the problem of the formation world vision position in children's organizations. There is define the implementation ways of problem in the context of the research.

Keywords: world vision, world vision position, teenagers, public children's organizations.